

Maria J. Zajączkowska

Prawa dziecka

(w:) *Prawa człowieka . Wybrane zagadnienia i problemy.*

redakcja Laura Koba, Wiesław Waclawczyk, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009,
s.369-383

1. Wprowadzenie

Dzieci stanowią 28% ludności świata. To poważny powód do zainteresowania się ich losem przez państwa.

Pojęcie prawne „dziecka” odnosi się do człowieka od momentu jego narodzin do ukończenia 18 roku życia (usamodzielnienia się), z zastrzeżeniem o możliwości uzyskania pełnoletności przed ukończeniem tego wieku (art. 1 Konwencji Praw Dziecka). Np. w zgodzie z polskim ustawodawstwem dotyczy to kobiety, która ukończyła 16 lat i za zgodą sądu zawarła związek małżeński (art.10. paragraf 1. i 2. Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego). Człowiek pełnoletni, stając się obywatelem danego państwa, uzyskuje pełną zdolność do czynności prawnych, którą jako dziecko miał ograniczoną lub w ogóle jej nie posiadał (wg polskiego prawa cywilnego - w momencie ukończenia 18 lat).

Najważniejszym, naturalnym prawem dziecka jest prawo do życia. Z niego płynie prawo do pełnego rozwoju, którego zabezpieczeniem jest prawo stanowione, stworzone przez ludzi, ogłoszone i zobowiązujące do jego przestrzegania. Dziecko posiada szczególne prawa, gdyż nie potrafi samo o siebie zadbać. Potrzebuje do tego rodziców, opiekunów, potrzebuje wielu innych ludzi.

Jak widać, dzieci ze względu na swoją niedojrzałość psychiczną, społeczno-moralną i życiową mają mniej wolności niż dorośli i są częściej narażone na bagatelizowanie ich praw. Dlatego też ustanowiono dla nich, jako szczególnej grupy społecznej, oprócz praw człowieka, dodatkowe prawa do szczególnej ochrony i opieki (socjalnej). (H. Górecka, M. Górecka) W tej sytuacji, przez prawa dziecka należy rozumieć prawa człowieka, ograniczone przez brak zdolności do czynności prawnych osób niepełnoletnich. (E. Czyż, Szkoła praw...z. 5). Prawa dziecka należy przede wszystkim odnosić do relacji państwo - dziecko, co oznacza obowiązki państwa w zakresie ochrony praw dzieci, polegające na gwarancjach ochrony przed krzywdzeniem dziecka i możliwościach dochodzenia praw równych wszystkim. Prawa człowieka określają granicę władzy państwa wobec jednostki. Tymczasem dzieci podlegają władzy państwowej i władzy rodzicielskiej, co komplikuje egzekwowanie ich praw.

Prawo określa obowiązki, które wynikając z władzy rodzicielskiej, zapewniają jednocześnie czasowe zastępstwo rodziców w dochodzeniu praw i edukację dla uzyskania podmiotowości dziecka. Gdy rodzice nadużywają władzy, której dzieci podlegają i kiedy nie mogą egzekwować one swoich praw, państwo musi działać z urzędu. Kiedy w instytucjach dzieci nie mogą bronić się same, w ich imieniu działają rodzice jako ustawowi przedstawiciele.

Dzieci powinny znać swoje prawa i wiedzieć, jakie są prawne instrumenty ich ochrony; rozumieć, że wiedza o prawach człowieka pomaga funkcjonować współczesnemu obywatelowi w demokratycznym państwie prawa.

2. Powstanie i rozwój idei praw przyznawanych dziecku

Do 1924 prawa dziecka nie były w żaden sposób formalnie przez społeczność międzynarodową uregulowane. Wszelkie normy, do wspomnianej wyżej daty, były przedmiotem troski rodziców, wspólnot rodzinnych, plemiennych, lokalnych, kościołów, związków wyznaniowych, różnych organizacji pozarządowych, organizacji krajowych i międzynarodowych oraz poszczególnych państw. To od nich zależał los dziecka, jego pozycja w rodzinie, prawa i obowiązki. To zapewne pojawiające się przejawy patologii w rodzinach, a więc krzywdzenie dzieci, przemoc fizyczna i psychiczna prowadziły do tego, że problem pojawiał się w kręgu zainteresowań zbiorowości. Z czasem, w miarę rozwoju cywilizacji, świadomości społecznej, w dużym stopniu nauki kościoła, ogólnie rozumianej demokracji, zagadnieniami praw także i dzieci zaczęły się "przejmować" organizacje państwowe, regionalne, światowe.

Aż do wieku XIX dzieci nie podlegały zorganizowanej ochronie prawnej. Dopiero w tym okresie, w czasach kształtowania się społecznych stosunków kapitalistycznych, w krajach europejskich pojawiły się próby działań mających na celu poprawę losu dzieci głodnych, zaniedbanych, pozbawionych opieki rodzicielskiej, ciężko pracujących w kopalniach, fabrykach, rolnictwie. Kolejny wiek – XX - uzyskał miano „stulecia dziecka”, dzięki badaniom nad rozwojem właściwości psychicznych i fizjologicznych małego człowieka, nowym psychologicznym i filozoficznym koncepcjom, postępowym społecznym dążeniami. (H. Górecka, M. Górecka) . Wieloletnie działania związane z konstytuowaniem się praw dzieci warto przedstawić chronologicznie, wskazując na znaczące daty:

- 1890 r. - Kongres Kryminologów przyjął rezolucję ustalającą wiek 14 lat za granicę, poniżej której nie można stosować kar kryminalnych.
- 1892 r. - powstało Międzynarodowe Stowarzyszenie Opieki nad Dzieckiem (rząd Polski przystąpił do Stowarzyszenia w 1928 r., niestety w Polsce nie powstał jego oddział).
- 1900r. - utworzenie w Chicago pierwszego sądu dla nieletnich, co oznaczało specjalne, łagodniejsze traktowanie nieletnich przestępców.
- 1913 r. - I Międzynarodowy Kongres Opieki nad Dzieckiem.
- 1915 - w Norwegii ustawowo zrównano prawa dzieci małżeńskich i pozamałżeńskich (w Belgii np. stało się to dopiero w latach osiemdziesiątych po orzeczeniu Trybunału w Strasburgu, Marckx v. Belgia z 1979 r.).
- 1919 r. - Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy nt. minimalnego wieku zatrudnienia. Po raz pierwszy ustalono wiek 14 lat jako dolną granicę zatrudnienia w przemyśle. Dotychczas ratyfikowały ją 72 państwa.
- 1919 - w Anglii powstała pierwsza w świecie organizacja chroniąca dzieci Save the Children, parę miesięcy później w Szwecji - Radda Barnen.
- 1920 powstał Międzynarodowy Związek Pomocy Dzieciom (Union --Internationale de Secours aux Enfants - UISE).
- 1924 - Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów przyjęło Deklarację Praw Dziecka, zwaną Genewską. Zawiera ona pięć zasad mówiących o tym, jak dorośli powinni traktować dzieci bez względu na ich rasę, narodowość, wyznanie. Dzieci zawsze powinny mieć zapewnioną opiekę i pomoc, a w szczególności w sytuacji zagrożenia.

- 1946 - Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych powołało UNICEF..Początkowo organizacja ta miała za zadanie udzielanie pomocy dzieciom- ofiarom II wojny światowej, później działalność rozszerzono na inne dziedziny, m.in. zdrowie, oświatę.
- 1946 - powstało UNESCO, organizacja wspierająca rozwój oświaty i szkolnictwa, zwłaszcza w krajach rozwijających się.
- 1948- Zgromadzenie Ogólne NZ uchwaliło Powszechną Deklarację Praw Człowieka. Art. 25 ust. 2 stanowi, że macierzyństwo i dzieciństwo dają prawo do specjalnej troski i pomocy, a ponadto wszystkie dzieci urodzone w małżeństwie i poza nim mają takie same prawa do opieki społecznej.
- 1950 r. - Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (ratyfikowana przez Polskę w 1993r. jest uważana za ważniejszy mechanizm ochrony praw dzieci niż Konwencja o Prawach Dziecka ze względu na wagę orzeczeń Trybunału w Strasburgu.
- 1959 r. - Zgromadzenie Ogólne NZ proklamowało Deklarację Praw Dziecka. Jest ona rozszerzeniem Deklaracji Genewskiej i zawiera 10 zasad:
  - równość wszystkich dzieci, bez żadnego wyjątku i różnicy,
  - możliwość szczególnej ochrony prawnej,
  - prawo do nazwiska i obywatelstwa,
  - możliwość korzystania z pomocy socjalnej,
  - szczególna opieka nad dziećmi specjalnej troski,
  - miłość i zrozumienie jako podstawa rozwoju,
  - bezpłatna i obowiązkowa nauka na poziomie co najmniej podstawowym,
  - pierwszeństwo w zakresie otrzymywania ochrony i pomocy,
  - ochrona przed zaniedbaniem, wyzyskiem i okrucieństwem,
  - wychowanie w duchu zrozumienia, braterstwa i tolerancji.
- 1961 r. - Europejska Karta Społeczna (ratyfikowana przez Polskę w 1997 roku). Art. 7 dotyczy zasad ochrony dzieci i młodocianych przed pracą zbyt uciążliwą, zagrażającą rozwojowi. 15 rok życia ustalono jako minimalny, dopuszczający do zatrudnienia, z wyjątkiem lekkich prac nieszkodliwych.
- 1966 r. - Międzynarodowy Pakt Praw Osobistych i Politycznych (wszedł w życie w 1976 , Polska ratyfikowała go w 1977 r.). Art. 10 stanowi, że każde dziecko bez względu na rasę, płeć, religię, pochodzenie społeczne, własność lub urodzenie ma prawo do ochrony, jakiej wymaga jego status małoletniego. Ponadto każde dziecko bezzwłocznie powinno być zarejestrowane i posiadać obywatelstwo.
- 1966 r. – Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (wszedł w życie w 1976 r., Polska ratyfikowała go w 1977 r). Art. 10 stanowi, że dzieciom i młodzieży przysługuje ochrona i pomoc bez żadnej dyskryminacji, zwłaszcza dzieci powinny być chronione przed wyzyskiem ekonomicznym i pracą szkodliwą dla ich zdrowia i moralności.
- 1978 r. - Polska złożyła propozycję projektu Konwencji o Prawach dziecka.
- 1979 r. – Międzynarodowy Rok Dziecka proklamowany przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych.
- 1989 r. - Zgromadzenie Ogólne NZ przyjęło Konwencję Dziecka; weszła w życie w 1990 r., Polska ratyfikowała ją w 1991r.
- 1990 r. - Światowy Szczyt w sprawie Dzieci - Nowy Jork. Przyjęto plan działań do 2000 r.

- 1994 r. - Międzynarodowy Rok Rodziny .
- 1996 r.- Europejska Konwencja o Wykonywaniu Praw Dzieci. Polska ratyfikowała ją w 1997 r.;
- 1996 r.- Pierwszy Światowy Kongres na rzecz zwalczania i wykorzystywania dzieci do prostytucji i pornografii.
- 1998 r. - Międzynarodowa Organizacja Pracy przygotowuje projekt nowej konwencji o zakazie wykorzystywania dzieci do prac zagrażających ich rozwojowi i kształceniu. (E.Czyż, Szkoła praw...)
- 2000r. - Deklaracja milenijna Organizacji Narodów Zjednoczonych.
- 2001r. - Deklaracja Światowej Konferencji przeciwko Rasizmowi, Dyskryminacji, Ksenofobii i Pokrewnym Formom Nietolerancji (deklaracja durbańska).
- 2002 r. - Świat przyjazny dzieciom – deklaracja i plan działań przed wszelkimi formami przemocy wobec dzieci.
- 2006 r. - Przyjęcie komunikatu Komisji „*W kierunku strategii UE na rzecz praw dziecka*” jako części szerszego, długoterminowego paktu UE na rzecz dzieci, po to by promować prawa dziecka w Unii i w jej działaniach zewnętrznych;
- 2007 r. - Zobowiązania paryskie do ochrony dzieci przez bezprawnym werbowaniem lub wykorzystywaniem przez siły lub ugrupowania zbrojne (zobowiązania paryskie).
- 2007 r. - Utworzenie *Europejskiego forum na rzecz praw dziecka*.
- 2007r. - Komunikat Komisji pt. *Europejski konsensus w sprawie pomocy humanitarnej*, w którym zaapelowano o poszanowanie prawa międzynarodowego przy świadczeniu pomocy humanitarnej.

3. Konwencja o Prawach Dziecka

Konwencja o Prawach Dziecka ONZ została uchwalona i przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., w 30 rocznicę uchwalenia Deklaracji Praw Dziecka, a weszła w życie 2 września 1990 r - z chwilą ratyfikowania jej przez dwudzieste państwo. Jest światową konstytucją praw dziecka.

Konwencja składa się z preambuły zawierającej 13 paragrafów, w których określone zostały założenia ogólne oraz z trzech części stanowiących. Preambuła wyraża współczesną ideę filozoficzną i psychologiczną społeczności międzynarodowej, traktującą dziecko jako istotę ludzką, jako podmiot praw i wolności.

PREambuła

Państwa-Strony niniejszej konwencji, uważając, że zgodnie z zasadami zawartymi w Karcie Narodów Zjednoczonych uznanie wrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków rodziny ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości oraz pokoju na świecie,

mając na uwadze, że ludy Narodów Zjednoczonych potwierdziły w Karcie swą wiarę w podstawowe prawa człowieka oraz w godność i wartość jednostki ludzkiej i postanowiły sprzyjać postępowi społecznemu oraz osiągnięciu lepszemu poziomowi życia w warunkach większej wolności,

uznając, że Narody Zjednoczone w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz w Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka zgodziły się i proklamowały, iż każdy człowiek uprawniony jest do korzystania z zawartych w nich praw i wolności, bez względu na jakiegokolwiek różnice wynikające z przynależności rasowej, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych lub innych, narodowego lub społecznego pochodzenia, cenzusu majątkowego, urodzenia oraz jakiegokolwiek innych,

przypominając, że w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka Narody Zjednoczone proklamowały, iż dzieci mają prawo do szczególnej troski i pomocy,

wyrażając przekonanie, że rodzina jako podstawowa komórka społeczeństwa oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci, powinna być otoczona niezbędną ochroną oraz wsparciem, aby mogła w pełnym zakresie wypełniać swoje obowiązki w społeczeństwie,

uznając, że dziecko dla pełnego i harmonijnego rozwoju swojej osobowości powinno wychowywać się w środowisku rodzinnym, w atmosferze szczęścia, miłości i zrozumienia,

uważając, że dziecko powinno być w pełni przygotowane do życia w społeczeństwie jako indywidualnie ukształtowana jednostka, wychowana w duchu ideałów zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych, a w szczególności w duchu pokoju, godności, tolerancji, wolności, równości i solidarności,

mając na uwadze, że potrzeba otoczenia dziecka szczególną troską została wyrażona w Genewskiej Deklaracji Praw Dziecka z 1924 r. oraz Deklaracji Praw Dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne 20 listopada 1959 r. i uznanej w Ogólnej Deklaracji Praw Człowieka, w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (w szczególności w artykułach 23 i 24), w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (w szczególności w artykule 10), jak również w statutach i stosownych dokumentach wyspecjalizowanych agencji i międzynarodowych organizacji zajmujących się zapewnieniem dobrobytu dzieciom,

mając na uwadze, że - jak wskazano w Deklaracji Praw Dziecka - „dziecko, z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu”,

przypominając postanowienia Deklaracji Zasad Społecznych i Prawnych odnoszących się do ochrony i dobra dziecka ze szczególnym odniesieniem do umieszczania w rodzinie zastępczej oraz adopcji w wymiarze krajowym i międzynarodowym, podstawowe minimum zasad Narodów Zjednoczonych odnośnie do wymierzania sprawiedliwości wobec nieletnich („Zasady Pekinские”) oraz Deklarację o ochronie kobiet i dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i w czasie konfliktów zbrojnych,

uznając, że we wszystkich krajach świata są dzieci żyjące w wyjątkowo trudnych warunkach i że wymagają one szczególnej troski,

biorąc w należyty sposób pod uwagę znaczenie tradycji i wartości kulturowych każdego narodu dla ochrony i harmonijnego rozwoju dziecka,

uznając wagę międzynarodowej współpracy dla poprawy warunków życia dzieci w każdym kraju, szczególnie w krajach rozwijających się, uzgodniły, co następuje...

(Dz.U.z 1991 r., Nr 120, poz.526)

Część I Konwencji, 41 artykułów, zawiera katalog praw dziecka, w tym prawa osobiste, socjalne i polityczne. Część II dotyczy wprowadzenia Konwencji oraz mechanizmów jej przestrzegania. Część III dotyczy zasad wprowadzenia Konwencji.

Konwencja ustanawia status dziecka oparty na następujących założeniach:

- dziecko jest samodzielny podmiotem i ze względu na swoją niedojrzałość psychiczną i fizyczną wymaga szczególnej opieki i ochrony prawnej;
- dziecko jako istota ludzka wymaga poszanowania jego tożsamości, godności i prywatności;
- rodzina jest najlepszym środowiskiem wychowania dziecka;
- państwo powinno wspierać rodzinę, ale nie wyręczać w jej funkcjach.

Dzieckiem w myśl Konwencji(art. 1. Definicja dziecka) jest osoba poniżej 18 roku życia. Konwencja określa jedynie górną granicę wieku na 18 lat, unikając w ten sposób sporów dotyczących kwestii dziecka poczętego.

Tworząc katalog praw dziecka, kierowano się następującymi zasadami:\

1. *Zasadą dobra dziecka*, oznaczającą, że wszystkie działania muszą być podejmowane z uwzględnieniem najlepiej pojętego interesu dziecka.
2. *Zasadą równości*, oznaczającą, że wszystkie dzieci niezależnie od ich cech (kolor skóry, płeć, narodowość itp.) są równe wobec prawa.
3. *Zasadą poszanowania praw i odpowiedzialności obojga rodziców*, oznaczającą, że państwo szanuje autonomię rodziny i ingeruje tylko w szczególnie uzasadnionych przypadkach.
4. *Zasadą pomocy państwa*, oznaczającą, że państwo zobowiązane jest do wspierania i zabezpieczenia socjalnego rodzin, w szczególności potrzebujących pomocy.

Konwencja zawiera pełny katalog praw dziecka jako istoty ludzkiej: prawa cywilne, kulturalne, socjalne, a także polityczne. Przy czym wszystkie te prawa w zasadzie traktowane są jednakowo. Nie ma w niej mowy o prawach ekonomicznych, gdyż dziecko powinno się uczyć, a nie pracować, bawić się, a nie uprawiać działalność gospodarczą (E. Czyż, Dziecko...).

Prawa i wolności osobiste to:

- prawo do życia i rozwoju
- prawo do posiadania stanu cywilnego, do tożsamości
- prawo do uzyskania obywatelstwa
- prawo dziecka do rodziny; prawo poznania swego genetycznego pochodzenia, do wychowania przez rodziców naturalnych i kontaktów z rodzicami w przypadku rozłączenia z nimi,
- prawo do wolności religii lub przekonań, sumienia
- prawo do swobodnego wyrażania poglądów i poszanowania ich przez dorosłych (w sprawach dziecka dotyczących) w postępowaniu administracyjnym i sądowym,
- wolność od przemocy fizycznej lub psychiatrycznej, wyzysku, nadużyć seksualnych wobec okrucieństwa
- wolność od bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych (do lat 15)
- zakaz wykonywania kary śmierci lub stosowania kary dożywotnia więziennego wobec dziecka

Prawa socjalne to:

- prawo do zabezpieczenia socjalnego
- prawo do możliwie najwyższego poziomu ochrony zdrowia,
- prawo do odpowiedniego standardu życia
- prawo do wypoczynku, czasu wolnego, rozrywki i zabawy

Prawa kulturalne to:

- prawo do nauki (nauka w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjalnej jest obowiązkowa i bezpłatna),
- prawo do zmienności swych praw

- prawo do korzystania z dóbr kultury,
- prawo mniejszości etnicznych do znajomości swojej kultury, wyznania i praktyk religijnych

Prawa polityczne to:

- prawo do stowarzyszania się i gromadzenia w celach pokojowych
- prawo wolności wypowiedzi, swobody poszukiwania i przekazywania informacji i idei wszelkiego rodzaju

Ponadto Konwencja przyznaje szczególne prawa dziecku w przypadku upośledzenia i niepełnosprawności. Państwo powinno zapewnić takiemu dziecku pełną możliwość uczestniczenia w różnych sferach życia przy poszanowaniu jego godności.

Konwencja z uwagi na dobro dziecka nakłada na rodziców i wszystkie inne osoby, w tym również nauczycieli oraz organy władzy państwowej, obowiązek kierowania się we wszelkich działaniach troską o najlepiej pojęty interes dziecka. Przewiduje również obowiązek państwa do zabezpieczenia zdrowotnych i wychowawczo - bytowych potrzeb dziecka.

Długi katalog praw zawartych w Konwencji można traktować jako standard, do którego państwa-strony powinny dążyć, a rząd, pracując nad nadstaregią działaniem w zakresie opieki i wychowania dzieci musi uwzględniać normy konwencyjne. Konwencja o Prawach Dziecka jest ważnym dokumentem i ma bardziej walor edukacyjny niż egzekucyjny. (E. Czyż, Szkoła praw...,)

4. Umocowanie praw dziecka w Polsce

W Polsce obowiązujące prawa dziecka zawarte są w podstawowych aktach prawnych: Konwencji o Prawach Dziecka, Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Ustawie o rzeczniku praw dziecka.

a. Konwencja o Prawach Dziecka

„Ratyfikując 30 września 1991 roku Konwencję o prawach dziecka, przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Rzeczpospolita Polska w oparciu o postanowienia artykułu 51 ustęp 1 tej konwencji zgłasza następujące zastrzeżenia:

1. W odniesieniu do artykułu 7 Konwencji: Rzeczpospolita Polska zastrzega, że prawo dziecka przysposobionego do poznania rodziców naturalnych będzie podlegało ograniczeniu poprzez obowiązywanie rozwiązań prawnych umożliwiających przysposabiającym zachowanie tajemnicy pochodzenia dziecka.
2. O granicy wieku, od której dopuszczalne jest powoływanie do służby wojskowej lub podobnej oraz uczestnictwo w działaniach zbrojnych, rozstrzyga prawo Rzeczypospolitej Polskiej. Granica ta nie może być niższa niż przewidziana w artykule 38 Konwencji.”

Polska zgłosiła też dwie deklaracje:

1. „Rzeczpospolita Polska uważa, że wykonania przez dziecko jego praw określonych w Konwencji, w szczególności praw określonych w artykułach od 12 do 16, dokonuje się z poszanowaniem władzy rodzicielskiej, zgodnie z polskimi zwyczajami i tradycjami dotyczącymi miejsca dziecka w rodzinie i poza rodziną.

2. W odniesieniu do artykułu 24 ustęp 2 litera f) Konwencji Rzeczpospolita Polska uważa, że poradnictwo dla rodziców oraz wychowanie w zakresie planowania rodziny powinno pozostawać w zgodzie z zasadami moralności”.

b. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Zgodnie z Konstytucją Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych. Konkretyzacja ogólnych postanowień Konstytucji dotyczących praw dziecka zawarta jest w wielu aktach ustawodawczych. Zgodnie z Konstytucją Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka.

Zapisy chroniące prawa dzieci w Konstytucji RP:

Art. 40.

Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.

Art. 48.

1. Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.
2. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego sądu.

Art. 65.

3. Stałe zatrudnianie dzieci do lat 16 jest zakazane. Formy i charakter dopuszczalnego zatrudniania określa ustawa.

Art. 68.

4. Władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku.
5. Władze publiczne popierają rozwój kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży.

Art. 70.

1. Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa.
2. Nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna. Ustawa może dopuścić niektórych usług edukacyjnych przez publiczne szkoły wyższe za odpłatnością.
3. Rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne.
4. Władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów ...

Art. 71.

2. Matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa.

Art. 72.

1. RZECZYPOSPOLITA POLSKA ZAPEWNIĄ OCHRONĘ PRAW DZIECKA.

- Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.
2. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawa do opieki i pomocy władz publicznych.
  3. W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka.
  4. Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka.

Konstytucja nakłada na rodziców obowiązek wychowania dzieci na prawych i świadomych swych obowiązków obywateli.

(Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1997)

c. Rzecznik Praw Dziecka

Ustawą z dnia 6 stycznia 2000 r. powołano w Polsce Rzecznika Praw Dziecka. Rzecznik Praw Dziecka stoi na straży praw dziecka określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Konwencji o Prawach Dziecka i innych przepisach prawa, z poszanowaniem odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców. Kieruje się dobrem dziecka oraz bierze pod uwagę, że naturalnym środowiskiem jego rozwoju jest rodzina. USTAWA z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka. (Dz. U. Nr 6, poz. 69) określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka. Rzecznik stoi na straży praw dziecka, a w szczególności:

- prawa do życia i ochrony zdrowia,
- prawa do wychowania w rodzinie,
- prawa do godziwych warunków socjalnych,
- prawa do nauki.

Przedmiotem troski Rzecznika są wszystkie dzieci; szczególną opieką otacza dzieci niepełnosprawne, które mają utrudniony start życiowy. Rzecznik wykonując swoje uprawnienia, kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji RP, Konwencji o Prawach Dziecka i ustawie o Rzeczniku Praw Dziecka, w tym zwłaszcza:

- zasadą dobra dziecka - wszystkie działania podejmowane są w najlepiej pojętym interesie dziecka,
- zasadą równości - troską o ochronę praw każdego dziecka,
- zasadą poszanowania odpowiedzialności, praw i obowiązków obojga rodziców za rozwój i wychowanie dziecka.

Rzecznik podejmuje działania przewidziane w ustawie z własnej inicjatywy, biorąc pod uwagę napływające do niego informacje wskazujące na naruszenie praw lub dobra dziecka. Zajmuje się przypadkami indywidualnymi, jeśli nie zostały one wcześniej rozwiązane we właściwy sposób, mimo że wykorzystano dostępne możliwości prawne.

Rzecznik nie zastępuje wyspecjalizowanych służb, instytucji i stowarzyszeń zajmujących się ochroną dziecka, lecz interweniuje w sytuacji, kiedy dotychczasowe procedury okazały się nieskuteczne bądź ich zaniechano.

Adresatami działań Rzecznika są wszystkie organy władzy publicznej (między innymi: Sejm, Prezydent RP, Rada Ministrów, sądy), samorządy terytorialne, instytucje rządowe i organizacje pozarządowe,

do których Rzecznik może zwrócić się o: złożenie wyjaśnień i udzielenie niezbędnych informacji, a także o udostępnienie akt i dokumentów, w tym zawierających dane osobowe, podjęcie przez nie działań na rzecz dziecka, zgodnie z zakresem ich kompetencji, przedstawiając oceny i wnioski zmierzające do zapewnienia skutecznej ochrony praw i dobra dziecka, wystąpienie z inicjatywą ustawodawczą bądź wydanie lub zmianę innych aktów prawnych.

W funkcjonuje szereg instytucji zajmujących się prawami dziecka. Często jednak działają one jedynie w konkretnym środowisku społecznym lub na określonym obszarze, czasem sytuacja dziecka nie jest głównym celem ich działalności. Ustanowienie Rzecznika Praw Dziecka oznaczało powstanie niezależnej instytucji, wyposażonej w uprawnienia o charakterze kontrolnym, ostrzegawczym i inicjującym, wspierającej wysiłki zmierzające do maksymalnej ochrony praw dziecka.

Obowiązkiem Rzecznika jest coroczne przedstawienie Sejmowi i Senatowi informacji o swoich działaniach oraz uwag o stanie przestrzegania praw dziecka w Polsce. Ponieważ informacja ta jest podawana do wiadomości publicznej, stanowi doskonałą możliwość podjęcia ogólnonarodowej dyskusji nad stanem przestrzegania praw dziecka w Polsce oraz odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców. W Polsce dotychczas funkcjonowało kolejno troje Rzeczników Praw Dziecka; od 1 lipca 2008, do dnia redagowania tekstu, na tym stanowisku jest wacat. (www.brpd.gov.pl z dnia 5.07. 2008r.)

5. Przestrzeganie praw dziecka w Polsce

Ratyfikując Konwencję, Polska zobowiązała się do podjęcia wszystkich odpowiednich środków ustawodawczych dla realizacji praw w niej uznanych. Postanowienia konwencyjne, a także następstwa zapisów w Konstytucji wpłynęły na regulacje dotyczące dzieci w niektórych nowotworzonych ustawach i znalazły swoje odbicie w w aktualizacji przepisów, na podstawie decyzji Sejmu (z 21.07.2000 roku), m.in. w Ustawie kompetencyjnej z dn. 24.07.1998 roku, Ustawie o systemie oświaty z dn.25.07.1998 roku, Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym z 1998 i 1999 roku, Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich (ustawa o zmianie ustawy z dn. 15.09.2000 roku).

Najważniejsze zmiany dotyczyły przepisów w sprawie przysposobienia w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym oraz w ustawie Prawo o aktach stanu cywilnego. W świetle nowych przepisów uregulowano kwestię przysposobienia dziecka za granicę w sytuacji, gdy nie można znaleźć dla niego rodziny w kraju, czy wysłuchiwanie dziecka, które nie ukończyło 13 roku życia w kwestiach przysposobienia i zmiany nazwisk albo wiedzy o swoim pochodzeniu w przypadku adopcji całkowitej (po osiągnięciu pełnoletności). Nowe zapisy dają dziecku prawo do wyrażenia (lub nie) zgody na umieszczenie go w szpitalu psychiatrycznym czy pobranie komórek, tkanek i narządów (po ukończeniu 16 lat), a także na bycie dawcą szpiku kostnego (po ukończeniu 13 lat). Jest to prawo dziecka do bycia wysłuchanym przy podejmowaniu decyzji dotyczących jego życia. Wraz z rozwojem umiejętności dziecko powinno mieć rosnące możliwości brania udziału w życiu społecznym. Są to zapisy, które ograniczają ewentualną samowolę rodziców. Należy zdawać sobie jednak sprawę z faktu, że świadomość społeczna i przywiązanie do tradycyjnie rozumianej władzy rodzicielskiej mogą okazać się poważniejszą barierą dla wprowadzania postanowień nowej Konwencji niż koszty i trudności organizacyjne (E.Czyż, Szkoła praw...).

Natomiast w nowelizowanej ciągle Ustawie o systemie oświaty z 1991 roku zobowiązuje się nauczycieli do poszanowania godności ucznia, a nadzór pedagogiczny do kontrolowania przestrzegania w szkołach i placówkach praw ucznia i praw dziecka. (E. Czyż, Szkoła praw...). Prawo nie ingeruje w sferę

wychowania dziecka oraz dobór metod i środków wychowawczych stosowanych przez rodziców, ale duża swoboda pozostawiona zostaje także nauczycielom. Prawo przewiduje interwencje jedynie w sytuacjach drastycznych.

Do zagrożonych szczególnie praw dzieci w Polsce należą prawa osobiste i prawa socjalne. Najczęściej łamane jest prawo do poszanowania godności i nietykalności osobistej, prawo do prywatności i tajemnicy korespondencji, tak w domu rodzicielskim, jak i w szkołach oraz placówkach opiekuńczo-wychowawczych (Raport Rzecznika...). Prawo do życia bez przemocy jest obecnie drastycznie łamane; problemem staje się przemoc fizyczna i psychiczna oraz seksualna stosowana przez dorosłych i dzieci wobec dzieci. Prawo do swobody wypowiedzi i decydowania w sprawach dziecko dotyczących stosownie do wieku i dojrzałości jest mało przestrzegane (E. Czyż, Szkoła praw...). Jak wynika z badań (H. Górecka, M. Górecka), w relacjach z dzieckiem rodzice zawyczaj wymagają bezwzględnej podporządkowania i posłuszeństwa, nie mają umiaru w stosowaniu form i zakresu karcenia, ograniczają możliwości różnych wyborów w kwestiach dotyczących dziecka. Okrutnie i brutalnie znęcają się nad własnymi dziećmi zarówno ojcowie jak i matki i to nie zwsze w rodzinach patologicznych. Dzieci najczęściej otrzymują kary fizyczne za nieposłuszeństwo i złe oceny w nauce, nie mają też możliwości przytaczania własnych racji. Wielu dzieciom rodzice nie zapewniają dostatecznego wyżywienia, szczególnie trudna sytuacja ubóstwa występuje w wielodzietnych rodzinach wiejskich na terenach popegeerowskich, gdzie dzieci mają niezaspokojone potrzeby żywieniowe, odzieżowe, wyposażenia w przybory szkolne.

W drugim dla dziecka najważniejszym wychowawczo środowisku- w szkole - panują sformalizowane formy pracy, uczniowie czują się manipulowani, podporządkowani dorosłym. Teren szkoły jest miejscem łamania praw uczniowskich, gdzie poniża się godność dzieci, stosując epitety i kary, również fizyczne. W szkole powszechnie deptane są prawa uczniów do szacunku i indywidualności, większość nie zna przysługujących im praw. (H. Górecka, M. Górecka)

Jest jeszcze wiele innych poza domem rodzinnym i szkołą środowisk społecznych, w których prawa dziecka powinny być także przestrzegane (z racji występowania młodego człowieka w różnych rolach podmiotowych). Jest to sytuacja dziecka niepełnosprawnego, dziecka jako pacjenta w szpitalu, przychodni, sanatorium, jest to rola nieletniego przed organami wymiaru sprawiedliwości, jest to sytuacja młodocianego pracownika w miejscu pracy czy na praktyce zawodowej, jest to także rola podopiecznego w placówkach opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych. Nie zawsze te sytuacje są zadowalające pod względem zarówno znajomości praw u wszystkich osób (tak dzieci jak i dorosłych) jak również w konsekwencji, w ich respektowaniu i egzekwowaniu..

Można z pewnym przekonaniem powiedzieć, że prawa dziecka w Polsce są bardzo dobrze chronione przez prawo, w tym przez przyjęte dokumenty międzynarodowe. W niektórych sprawach, jak powołanie Rzecznika Praw Dziecka stanowimy wzór dla niektórych państw Unii, które takiej instytucji nie posiadają, np. Włochy. Gorzej jest z praktyką, zabezpieczeniem materialnym i uświadomieniem sobie przez instytucje państwowe oraz obywateli istnienia tych praw oraz ich znaczenia. Stąd ważna i konieczna rola edukacji o prawach dziecka.

6. Prawa dziecka w Unii Europejskiej

Na szczeblu UE mocną regionalną podstawą prac w zakresie promowania i ochrony praw człowieka w ramach ogólnej unijnej zewnętrznej polityki praw człowieka, w tym praw dziecka, są wytyczne w dziedzinie praw człowieka. Aby propagować prawa dziecka, UE od wielu lat podejmuje wielorakie działania, a przede wszystkim:

- - realizuje wytyczne Rady UE z 2003 roku w sprawie dzieci w konfliktach zbrojnych;
- - podnosi temat praw dziecka podczas kontaktów z krajami trzecimi, zwłaszcza w ramach dialogu politycznego;
- -wspiera finansowo, zwłaszcza za pośrednictwem europejskiej inicjatywy na rzecz demokracji i praw człowieka, projekty służące promowaniu i ochronie praw dziecka;
- -w trakcie procesu rozszerzenia śledzi postępy w umacnianiu praw dziecka i wspiera reformy w dziedzinie ochrony dzieci w krajach kandydujących i w krajach, które mogą stać się krajami kandydującymi;
- -na forum ONZ wraz z państwami Ameryki Łacińskiej co roku przedkłada rezolucję pt. „Prawa dziecka” i regularnie apeluje o podpisanie, ratyfikację i wprowadzenie w życie Konwencji o Prawach Dziecka oraz jej protokołów fakultatywnych;
- -wspiera prace stosownych międzynarodowych i regionalnych podmiotów zajmujących się prawami dziecka, a zwłaszcza prace Sekretarza Generalnego ONZ, Rady Bezpieczeństwa ONZ, ONZ-owskich organów traktatowych, szczególnie Komitetu Praw Dziecka, a także organów działających w ramach procedur i mechanizmów specjalnych ONZ; wspiera również stosowne podmioty ONZ, a zwłaszcza UNICEF, OHCHR, MOP, WHO i UNFPA, oraz mechanizmy regionalne, a zwłaszcza Radę Europy, OBWE, europejską sieć rzeczników praw dziecka i organizację społeczeństwa obywatelskiego.

Mimo kompleksowych umów, standardów i zobowiązań w dziedzinie praw dziecka oraz pierwszych sukcesów w realizowaniu uzgodnionych celów, codzienność milionów dzieci na całym świecie pozostaje z tymi zobowiązaniami i celami w zdecydowanej sprzeczności: dzieci wciąż stają w obliczu poważnych zagrożeń życia, braku dostępu do edukacji na wysokim poziomie oraz do odpowiedniej opieki zdrowotnej i socjalnej; padają ofiarą najgorszych form pracy, wyzysku seksualnego, nadużyć seksualnych, chorób, konfliktów zbrojnych i różnych form przemocy; są zmuszane do wczesnego zawierania małżeństw oraz poddawane szkodliwym tradycyjnym obrzędom. Na szczególne ryzyko narażone są dzieci należące do grup podatnych na zagrożenia oraz dzieci w szczególnie trudnej sytuacji; grożą im dyskryminacja, marginalizacja i wykluczenie. Przed specyficznymi zagrożeniami stają dziewczynki, i dlatego wymagają one szczególnej uwagi. UE potwierdza, że jest zdecydowana, by w ramach zewnętrznej polityki praw człowieka priorytetowo traktować promowanie i ochronę WSZYSTKICH praw dziecka, tzn. praw osób poniżej 18 roku życia, i by uwzględniać przy tym interes dziecka oraz jego prawo do ochrony przed dyskryminacją i do udziału w procesach decyzyjnych, co wynika z zasady demokracji, równości, niedyskryminacji, pokoju i sprawiedliwości społecznej, a także powszechności, niepodzielności, współzależności i wzajemnego powiązania wszystkich praw człowieka. Na specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 2002 roku poświęconej dzieciom pt. „Świat przyjazny dzieciom” szefowie państw i rządów zobowiązali się do umacniania praw dziecka na całym świecie oraz do realizacji uzgodnionych celów, strategii i działań.

Obserwacje poczynione przez Komitet Praw Dziecka dowodzą, że Konwencja o prawach dziecka jest wciąż w niedostatecznym stopniu wprowadzona w życie, a wielu celów wskazanych w harmonogramie Zgromadzenia Ogólnego oraz poziomów odniesienia wskazanych w milenijnych celach rozwoju nadal nie osiągnięto.

W dokumencie podsumowującym światowy szczyt z 2005 roku ponownie podkreślono, jak ważne jest, by osiągnąć wyznaczone cele. Aby podczas realizacji wytycznych UE w sprawie promowania i ochrony praw dziecka można było podjąć konkretne działania, jako pierwszy obszar priorytetowy tych wytycznych wyznaczono dziedzinę zatytułowaną „Wszelkie formy przemocy wobec dzieci”.

Dzieci w każdym wieku i w każdym regionie świata wciąż narażone są na różne formy przemocy, takie jak przemoc fizyczna, psychiczna, psychologiczna i seksualna; tortury i inne okrutne, nieludzkie lub poniżające sposoby traktowania; wyzysk seksualny i nadużycia seksualne; branie dzieci za zakładników; przemoc domowa; handel dziećmi lub sprzedaż ich samych albo ich organów; pedofilia; prostytutka dziecięca; pornografia dziecięca; turystyka seksualna związana z wykorzystywaniem dzieci; przemoc gangów; wszelkiego rodzaju szkodliwe tradycyjne obrzędy, a także kary cielesne w szkołach. Bezbronność dzieci i ich

zależność od dorosłych sprawiają, że potrzeba szczególnej uwagi i zdecydowanych działań na szczeblu międzynarodowym, by chronić je przed wszelkimi formami przemocy.

Aby silniej promować prawa dziecka i ochronę dzieci przed wszelkimi formami przemocy, UE będzie stosować podejście dwutorowe, opierając się na sporządzonym przez Sekretarza Generalnego ONZ ogólnym „Studium o przemocy wobec dzieci”. UE będzie nie tylko podejmować kwestię przemocy wobec dzieci, stosownie do potrzeb, w dialogu politycznym i w trakcie zabiegów dyplomatycznych, lecz także zbada możliwość wykorzystania, stosownie do potrzeb, dwustronnych i *wspólnotowych środków finansowych*, po to by wspierać konkretne działania służące zwalczaniu przemocy wobec dzieci (zob. protokół ustaleń między Radą Europy a Unią Europejską z dnia 10 maja 2007 r., Strategia realizacji wytycznych w obszarze priorytetowym zatytułowanym „Wszelkie formy przemocy wobec dzieci”). (www.msz.gov.pl z dnia 4.07 2008r.)

I

Polskie dzieci a Unia Europejska

Każde dziecko ma prawo do szacunku dla swojej indywidualności, troskliwej opieki i poważnego traktowania jako odrębnej, pełnoprawnej osoby. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej nic w tej mierze nie zmienia. Konwencja o Prawach Dziecka jest uznawana przez wszystkie państwa członkowskie rozszerzonej Unii Europejskiej i poważnie traktowana jako podstawa prawna do ochrony dzieci. W większości krajów Unii (Belgia, Hiszpania, Francja, Szwecja, Austria, Dania, Norwegia oraz Walia i Irlandia Północna), działają urzędy rzeczników praw dziecka (Ombudsman for Children), którzy - podobnie jak w Polsce - dbają o respektowanie i popularyzowanie praw młodych ludzi. Unia jako wspólny organizm polityczny nie posiada własnego systemu ochrony praw dziecka.

Obecnie w Polsce często występują problemy z zabezpieczeniem materialnym przynależnych dzieciom świadczeń np.: opieki rehabilitacyjnej, skutecznego dostępu do nauki i oświaty, przygotowania zawodowego oraz zapewnienia im możliwości rekreacyjnych. Wejście Polski do Unii, a zarazem dostęp do jej funduszy pomocowych otwiera możliwość skorzystania z dodatkowych środków finansowych na poprawę tego stanu rzeczy, a także na poprawę standardów rehabilitacji dzieci niepełnosprawnych, skomplikowanego i drogiego leczenia medycznego (w tym zabiegi operacyjne) oraz likwidowanie barier architektonicznych, co powinno wpłynąć na wyższy stopień zintegrowania dzieci niepełnosprawnych ze społeczeństwem oraz ich osobisty rozwój (w tym rozwój kulturalny i duchowy). Nasze dzieci będą mogły korzystać z nowych możliwości w takich obszarach, jak: edukacja (choćby poprzez łatwiejszy dostęp do szkół i uczelni w innych państwach europejskich oraz uznawalność poziomu kształcenia i dyplomów); rynek pracy (poprzez możliwość podejmowania pracy za granicą, a także w nowych dziedzinach); ochrona zdrowia (poprzez ułatwiony dostęp do ośrodków i klinik zdrowia w państwach UE); turystyka (swobodne przemieszczanie się, życie bez granic). O ile sytuacja prawna polskich dzieci po wejściu do Unii nie uległa radykalnej zmianie, o tyle na pewno otwierają się nowe możliwości zapewnienia dzieciom pełnej realizacji przysługujących im praw.

Źródła:

Czyż Elzbieta., *Prawa dziecka*, (w) *Szkoła Praw Człowieka. Teksty wykładów. Zeszyt 5*. HFPCz, Warszawa 1998.

Deklaracja Praw Dziecka (Uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959 r.).

Górecka Halina, Górecka Magdalena, *Ochrona praw dziecka w prawie międzynarodowym i jego realizacja w Polsce* Olsztyn-Krków 200.1

Konwencja o Prawach Dziecka (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526.)

Raport Rzecznika Praw Dziecka Rzeczypospolitej Polskiej „*Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka w Polsce*”, Warszawa 2002.

www.brpd.gov.pl z dnia 5 lipca 2008

www.msz.gov.pl z dnia 4 lipca 20008

<http://consilium.europa.eu>